

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı Üzerine Bir Araştırma

Doç. Dr. Muammer CENGİL*

Özet

Bu çalışma Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışları üzerinde yapılmış, teorik ve uygulama bölümlerinden oluşan bir araştırmadır. Çalışmamızın teorik kısmında sorumluluk kavramı ile ilgili yapılmış çalışmalar gözden geçirilmiş ve çalışmanın kuramsal temeli oluşturulmuştur. Uygulama kısmında ise Özen tarafından 2008 yılında geliştirilmiş olan 18 maddeden oluşan likert tipi “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği”nden elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı düzeyleri, cinsiyet, yaşamın çoğunluğunun geçirildiği yerleşim yeri ve ailenin ekonomik düzeyi değişkenleri açısından ele alınmıştır. Bulgular yorumlanırken örneklem grubunun yüksek düzeyde din eğitimi veren İlahiyat Fakültesi öğrencileri olduğu göz ardı edilmemiştir. Araştırma sonucunda elde ettiğimiz veriler Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı düzeylerinin yüksek olduğu ve bu sonucun ortaya çıkmasında genel anlamda aldıkları üniversite eğitiminin özelde ise din eğitiminin katkısı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, Sorumluluk Gelişimi, Sorumluluk Ölçeği, Din Eğitimi

Abstract

This survey, consisting of theoretical and practical parts, is on responsibility and responsible behavior of students at Hittite University Faculty of Theology. In the theoretical part, we have tried to establish the theoretical basis of the study by reviewing the work done on the concept of

---

* Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

responsibility. And in the practical part, the data obtained from "A sense of Responsibility and Behavior Scale" developed by Özen in 2008 and consisting of 18 Likert-type material were analyzed. In this context, the sense of responsibility and the level of responsible behavior of Hittite University Faculty of Theology 4th grade students are discussed in terms of sex, the settlement ofv the majority of life and the family's economic status variables. It has not been ignored while interpreting the findings that the Faculty of Theology students in the sample group are those providing high-level religious education. At the end of the research, we have concluded that Hittite University Faculty of Theology 4th grade students have a high level of sense of responsibility and responsible behavior. The case is thanks to the university training that they have received in general and the contribution of religious education in particular.

Key Words: Responsibility, Responsibility Developing, Responsibility Scale, Religious Education

Giriş

Sorumluluk kavramı üzerinde çalışılan önemli konulardan biridir. Bununla birlikte sosyal bilimlerde kavramların tanımlanma zorluğu sorumluluk için de geçerlidir. Bu sorun araştırmacının disipliniyle ilgili olduğu kadar kavramların çok boyutlu oluşuyla da ilgilidir. Nitekim Paul Foulquie tarafından hazırlanan Pedagoji Sözlüğünde sorumluluğun psikolojik, ahlâkî ve hukuki açıdan farklı tanımlarının yapıldığını görmekteyiz.¹ Sorumluluk tanımlarına bakacak olursak Cüceloğlu sorumluluğu kişinin sınırları içerisinde gördüğü olaylardan ve şeylerden hesap vermeye hazır olma hali olarak tanımlarken², Dodurgalı kişiliğe vurgu yaparak sorumluluğu insanın ferdi bir şahsiyet kazanımı, kendine ve topluma karşı vazifelerini kavrayıp buna uygun davranışlar geliştirmesi olarak tanımlamaktadır.³ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise sorumluluk "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet" şeklinde

¹ Paul Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, çev.; Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994, s. 456.

² Doğan Cüceloğlu, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 198.

³ Abdurrahman Dodurgalı, "Çocukta Sorumluluk Bilincinin Önemi ve Ailede Kazandırılması", *Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları*, İstanbul, 2010, s. 191.

tanımlanmaktadır.¹ Aslında bizim davranışlarımız bir seçimi ifade etmektedir ve bir seçimin oluşu beraberinde sorumluluğu da getirmektedir.

Sorumluluk ailede başlayarak eğitim yoluyla kazanılabilecek bir duygu olup benlik saygısı ve özgüvenle yakın ilişkilidir.² Özellikle çocukluk döneminde sorumluluk duygusunun gelişiminde aile birinci derecede öneme sahiptir.³ Aile ortamına sahip olmayan çocukların da ihtiyaç duyduğu bir takım psiko-sosyolojik ihtiyaçları bir şekilde farklı kurumlardan sağlayabileceği düşünülse de sağlıklı bir aile ortamı ve ortak aile yaşantıları bu tür temel ihtiyaçların kazanılmasında son derece önemlidir.⁴

Aile içerisinde ebeveynlerin çocuklarına sorumluluk eğitimi verirken aşağıdaki hususlara dikkat etmesi bu eğitimin sağlıklı bir şekilde verilmesinde önem arz etmektedir. Aksi takdirde çocuğun sorumluluk sahibi olması ötelenmiş olacaktır;

a. *Çocuğa Kıyamama*: Kimi ebeveynler ileride nasılsa benzeri sorumlulukları zaten alacaklar düşüncesiyle çocuklarına kıyamamakta ve erken yaşta bir takım sorumlulukları vermekten kaçınabilmektedir.

b. *Ebeveynin Sabırsızlığı*: Küçük çocuklara bazı işler vererek bunları onların yapmasını istemek sabır ve zaman gerektirmektedir. Örneğin dışarı giderken çocuğun ayakkabılarını kendi giymesi zaman alacağı için çoğu zaman anne-babalar sabırsız davranarak çocuklarının ayakkabılarını kendileri giydirmeye yoluna gitmektedir.

c. *Mükemmeliyetçi Ebeveyn Tutumu*: Mükemmeliyetçi ebeveynler çocukların yapacağı işleri beğenmeyeceği için onlara bir takım sorumluluklar vermekten kaçınmakta yada çocuk verilen görevi yaptıktan sonra yapılan işi beğenmeyerek ebeveyn kendisi o işi tekrar yapabilmektedir. Örneğin çocuk tarafından dolaba yerleştirilen kıyafetler düzgün katlanmadığı ya da asılmadığı gerekçesiyle annesi tarafından yeniden düzenlenebilmektedir. Bu durum ise çocuğun kendine olan güveni zedelemekte ve aynı işi tekrar yapma noktasında şevkini kırabilmektedir.

d. *Kararsız Ebeveyn Tutumu*: Çocuklara bir takım sorumluluklar veren bazı ebeveynler çocuğun bunu yerine getirmediğini görünce çocuğun o işi yapması noktasında kararlı bir tutum sergilemeyerek onun yerine kendileri o işi yapabilmektedir. En basit örneği oyun bittikten sonra

¹ TDK Sözlüğü, www.tdk.gov.tr

² Tony Humphreys, *Disiplin Nedir? Ne Değildir?*, çev.; Berat Çelik, Epsilon Yay., 1999, s. 105.

³ Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 27. Baskı, Sistem Yay., İstanbul, 1998, s. 52.

⁴ Jane Nelsen, Lynn Lott, Stephen Glenn, *Sınıfta Pozitif Disiplin*, çev.; M. Koyuncu, Hayat Yay., İstanbul, 2001, s. 15.

oyuncakları yerine kaldırması beklenen çocuğun bunu yapmadığı zaman bu işin ebeveyn tarafından yapılmasıdır.

e. *Çocukların Yavaş Hareket Etmesi ve Sakarlıkları*: Küçük çocuklar kas gelişimine paralel olarak yapmaları beklenen davranışları daha yavaş yapmaktadır. Örneğin dışarı giderken kıyafetleri kendi giymesi beklenen çocuk bu işi anne babasına göre daha uzun bir sürede yapacaktır. Ya da yine kas gelişimlerine paralel olarak çocuklar ufak tefek sakarlıklar yapabilmektedir. Örneğin sürahiden bardağa su doldururken suyun bir kısmını masaya dökülebilmektedir. Dolayısıyla böyle durumlar yaşamak istemeyen anne-babalar çocuklara bu tür sorumluluklar vermek yerine işleri kendileri yapabilir. Tüm bu saydıklarımız hususlar ise çocuğun sorumluluk eğitiminde engelleyici durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹

Aile ile birlikte çocuğun sorumluluk vb. psiko-sosyolojik gelişiminde etkili olan bir diğer kurum da planlı bir şekilde eğitim öğretim faaliyetlerinin yapıldığı kreşler de dâhil olmak üzere okullar ve dolayısıyla öğretmenlerdir.²

Çocukta sorumluluk davranışının kazanılmasında aile ve okulun yanında etkili olan bir diğer kurum ise akran gruplarıdır. Nitekim çocuk arkadaşlarıyla birlikteyken zamanın çoğunu oyun oynayarak geçirmekte ve bu şekilde oyun kurallarına ve grup normlarına uymayı da bu arkadaş gruplarında öğrenmekte ya da pekiştirmektedir.³

Sorumluluk Kavramına Psikolojik Yaklaşımlar

B.F. Skinner ve Radikal Davranışçılık: Radikal Davranışçılığın kurucu olan B.F. Skinner, Pavlov'un klasik koşullanma kuramını geliştirmiş ve yalnız uyarılara karşılık olagelen davranışların değil, bireyin kendiliğinden yaptığı hareketlerin de şartlanmakta olduğunu ileri sürmüştür.⁴ Ona göre bir ferdin davranışı nihai noktada çevresel şartlar tarafından kontrol edilmektedir. Bu şartlar toplum, diğer fertler veya kişinin kendisi tarafından kurulmaktadır, fakat o çevreseldir ve davranıştan sorumlu olan hür irade değil, tamamen bu çevresel manipülasyonlardır.⁵ Fertler grup halinde yaşayarak pekiştirilme eğiliminde olduğu için sosyal gruplar oluştururlar. Gruplar içe dönük olarak kendi üyelerine yazılı veya yazısız

¹ Özlem Sürücü, "Çocuklarda Otokontrol ve Sorumluluk Bilinci", *Çocuk Çocuk Dergisi*, Aylık Anne Baba ve Eğitimci Dergisi, Kök Yay., Ankara, 2007, s. 16.

² Binnur Yeşilyaprak, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Nobel Yay., Ankara, 2008, s. 44.

³ Özen, *Yarına Kalmak Adına Sorumluluk Eğitimi*, Nobel Yay., Ankara, 2001, s. 95.

⁴ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 11. Bsk., İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s. 162.

⁵ Rita Atkinson, Richard Atkinson, *Psikolojiye Giriş*, çev.; Yavuz Alogan, Arkadaş Yay., Ankara 1999, s. 199.

kanunlar, kurallar ve fertlerin hayatlarının ötesinde, fiziki varlıklar olan gelenekler şeklinde formüle edilmiş kurumlar vasıtasıyla kontrol uygular. Fertlerin grubun kuralları veya içinde buldukları kültürün geleneklerini aşmaları hemen hemen imkânsızdır. Dolayısıyla B.F. Skinner’ın kuramında ne insanın özgürlüğünden ne de sorumluluğundan bahsetmek mümkün görülmemektedir. Çünkü ona göre insanoğlunun tüm davranışları manipülasyon altında ortaya çıkmaktadır. Cevaplanması gereken tek soru kimin kimi manipüle ettiğidir.

Varoluşçu Psikoloji: Varoluşçu felsefeye göre insan seçimler yapıp kararlar verebilen özgür ve sorumlu bir varlıktır. Bu felsefeye göre insan kendi gelişimine katkıda bulunan, seçimler yapabilen ve karar verebilen sorumlu bir varlıktır.¹ İnsan sadece yaptıklarından değil aynı zamanda yapmadıklarının da sorumluluğunu taşımaktadır² ve Yalom’a göre birey tüm potansiyelini gerçekleştirebilecek bir özerkliğe sahiptir.³ Dolayısıyla sorumluluk insanoğlunun yaşamın kendisine yüklemiş olduğu varoluşsal görevlerimizi yerine getirmemizde kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Varoluşçu psikoloji insanın kendi sorumluluğunu yüklenmesinin onu özgürleştireceğini fakat bu özgürlüğün sınırlarının da içine atıldığı varoluş alanı olduğunu söylemektedir.⁴

Gestalt Psikolojisi: Gestaltçı yaklaşım sorumluluğu öncelikli olarak terapist ile danışan arasındaki sürecin bir parçası olarak ele almaktadır. Gestaltçı yaklaşım insanın kendi davranışlarının sorumluluğunu duyması gerektiğini söylerken başkalarına karşı sorumluluklarımızı göz ardı etmektedir ve bu Gestaltçı yaklaşımın sorumluluk konusunda eleştirilen yönlerinden biridir.⁵

Farkında olmak bundan dolayı sorumlu olmak demektir. İnsanın sorumluluk alması üç aşamada meydana gelmektedir. Bu aşamaların birincisi “ben böyleyim” aşamasıdır. Bir kimsenin kendisini olduğu gibi kabul etmesi, sorumluluk almaya başlaması anlamına gelir. İkinci aşama ise “ben böyleyim, çünkü böyle olmayı ben seçerim” aşamasıdır. Son aşama ise

---

¹ Gürsen Topses, “Davranışçı ve Varoluşçu-Humanistik Psikolojik Danışma Kuramlarının Ayırtedici ve Örtüşen Nitelikleri”, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, c. 1, Sayı: 3, Yıl: 2012.

² J. Russel, “Sartre, Therapy And Expanding The Concept Of Responsibility”, *American Journal of Psychoanalysis*, Sayı: 38, Yıl: 1978, s. 269.

³ Irvin D. Yalom, *Existential Psychotherapy*, BasicBooks, USA, 1980, s. 268.

⁴ Engin Geçtan, “Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri”, *Ankara Üni. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.: 7, Sayı: 1, 1974, s. 16.

⁵ Zeynep Kunter (Balcı), “Gestalt Terapisi”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1995, Sayı, 7, s. 195.

“eğer ben seçersem değişebilirim” aşamasıdır.¹ Böylece birey davranışlarının sorumluluğunu taşıyabilme yeterliliğine ulaşmış olur. Zaten Gestalt terapinin bir amacı da bireyin otantik olmasına ve yaşamına anlam katarak, kendi sorumluluğunu almasına yardımcı olmaktır.²

Seçim Teorisi: Seçim teorisi, hayatımızın yönünü belirleyen seçimleri neden ve nasıl yaptığımıza açıklık getiren bir iç kontrol psikolojisidir. Bu yaklaşıma göre sorumluluğun gelişebilmesi için bireyin sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Ancak yetiştiği ortamda kendisine seçim yapma ve bu seçimin sonuçlarından sorumluluk alma fırsatı verilmiş kişilerin sorumluluk duyguları gelişme imkânı bulabilir.³

Gerçeklik Terapisi: Özellikle psikolojik sorunları olan insanların davranışlarından sorumlu tutulamayacakları anlayışına karşı çıkan bir yaklaşım olarak 1967 yılında bir psikiyatrist olan William Glasser tarafından ortaya atılmış bir yaklaşımdır. Bu terapinin temel amacı kişinin öncelikle gerçeği inkâr edici, sorumsuz davranışlarıyla yüzleştirilip yaşamlarını etkili bir şekilde kontrol etmelerine yardımcı olmaktır. Bu yapılırken de bireye yalnızca sorumsuz olan davranışlarını reddedebilme yeteneği kazandırılır.⁴

Yöntem

Evren: Araştırmamızın evreni 2015-2016 Eğitim Öğretim yılı Güz döneminde Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. sınıfta öğrenimine devam eden (Normal Eğitim 52 Erkek, 90 Bayan ve İkinci Öğretim 56 Erkek, 110 Bayan) toplam 308 öğrenciden oluşturmaktadır.

Örnekleme: Araştırmamızın örneklemini ise belirlemiş olduğumuz evren içerisinde araştırmaya gönüllü olarak katılan 150 öğrenci oluşturmaktadır.

¹ İlhan Yalçın, Nilüfer Voltan-Acar, “Candan Erçetin’in Seslendirdiği Şarkıların Gestalt Terapi Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2006, c., 20, s., 7-8.

² Yalçın, Voltan-Acar, *a.g.m.* s. 4.

³ Yener Özen, Fikret Gülaçtı, Yahya Çıkılı, “İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İç-Denetimsel Sorumluluk ile Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, c., 4, sayı: 2, Yıl: 2002, s. 50.

⁴ Sema Kaner, “Kontrol Kuramı (Control Theory) ve Gerçeklik Terapisi (Reality Therapy)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c., 26, sayı: 2, Yıl: 1993, s. 569, 575-576.

Problem: Araştırmamızda “HÜİF öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı durumlarının nasıldır?” temel problem cümlesi çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

Alt Problemler

- 1- Kız ve erkek öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark var mıdır?
- 2- Yaşamın çoğunun geçirilmiş olduğu yerleşim birimine göre öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark var mıdır?
- 3- Ailenin ekonomik düzeyi ile öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark var mıdır?

Denence

HÜİF öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı yüksektir.

Alt Denenceler

- 1- Kız ve erkek öğrenciler arasında sorumluluk duygusu ve davranışı bakımından bir farklılık bulunmamaktadır.
- 2- Yaşamın çoğunun geçirilmiş olduğu yerleşim birimi ile öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark yoktur.
- 3- Ailenin ekonomik düzeyi ile öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark yoktur.

Sayıtlar

- 1- Araştırmaya katılan HÜİF öğrencileri, araştırmada kullanılan “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanteri”ni kendilerini tam olarak yansıtabilecek şekilde ve içtenlikle cevaplamışlardır.
- 2- Böyle bir çalışma için “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanteri” amacına uygun, kullanışlı, geçerlilik ve güvenilirliği bilimsel çalışmalarla sağlanmış yeterli bir ölçektir.
- 3- Seçilen örneklem grubu evreni temsil edecek niteliktedir.

Sınırlılıklar

- 1- Bu araştırma 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılı Güz yarıyılındaki HÜİF öğrencileriyle sınırlıdır. Fakültemizde 4. sınıfta okuyan toplam öğrenci sayısı 308 kişidir. Araştırmamız bu araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 98 Kız ve 68 erkek olmak üzere toplam 166 kişiden oluşan örneklem grubuna uygulanmıştır. Bu nedenle bu araştırmanın bulguları ancak yukarıda belirtmiş olduğumuz örneklem grubuyla sınırlıdır.

2- Araştırmada incelenen sorumluluk duygusu ve davranışı, kullanılan “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanteri”nin ölçtüğü özellikler ile sınırlıdır.

3- Bu araştırma öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışıyla ilişkili olduğu düşünülen cinsiyet, yaşamın çoğunun geçirildiği yer ve ailenin ekonomik düzeyi değişkenleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

1- Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Envanteri

Araştırmada kullanılan “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği” Yener Özen tarafından 2008 yılında geliştirilmiştir ve 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 4’lü likert tipi şeklinde hazırlanmış olup her bir madde “Her zaman” seçeneği için 4, “Hiçbir zaman” seçeneği için ise 1 puan verilecek şekilde 1-4 arasında puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 72, en düşük puan ise 18 puandır. Ölçeğin duygu boyutu sosyal durumlarda yaşanan sorumluluk duygusunu ifade ederken davranış boyutu duyguya bağlı olarak gerçekleşen sorumluluk davranışının yaşanma sıklığını ifade etmektedir.¹

Ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda Cronbach Alpha katsayısı .88 olarak bulunmuştur ki bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

2- Kişisel Bilgi Formu

Bu araştırmada kullanılmış olduğumuz diğer veri toplama aracı ise araştırma kapsamında alınan değişkenlerle ilgili verileri toplamak üzere, araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”dur. Bu form öğrencilerin cinsiyet, yaşamın çoğunu geçirdikleri yerleşim birimi ve ailenin ekonomik düzeyini öğrenmek için yapılandırılmış 3 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi ve Yorumu

Araştırmada elde ettiğimiz bulgular bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS paket programında istatistiksel işlemlerle analiz edilmiştir. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Kruskal Wallis testi ile ölçülmüştür. Anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir.

---

¹ Yener Özen, “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 7, Yıl: 2013, s. 343.

Bulgular Ve Yorumlar
Sosyo-Demografik Özellikler

Tablo-1
Öğrencilerin Bazı Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler		Sayı	
Cinsiyet	Bay	68	1
	Bayan	98	
		9	
Yerleşim Yeri	Köy/Ka	25	5,4
	saba	56	
	İlçe	85	
		3,7	
		1,2	
Ekonomik Durum	Düşük	17	0,2
	Orta	140	
	Yüksek	9	
		4,4	
		5,4	

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyodemografik özellikleri Tablo-1’de görülmektedir. Tablo’ya göre katılımcıların *cinsiyete göre dağılımı*; %41’i bay, %59’u bayan; *yerleşim yerine göre dağılımı*; 15,4’ü köy/kasaba, %33,7’si ilçe, %51,2’si şehir; *ekonomik duruma göre dağılımı*; %10,2’si düşük, %84,4’ü orta ve %5,4’ü düşük şeklindedir.

Tablo-2
Bağımsız Değişkenlerle Sorumluluk Duygusu Puanlarının Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	SD	]	P
2			
Cinsiyet	1	,155	P
2,090			> 0,05

Yerleşim Yeri	4	,586	P
2,820			> 0,05
Ekonomik Durum	7	,532	P
8,871			> 0,05

Tablo-3
Bağımsız Değişkenlerle Sorumluluk Davranışı Puanlarının Karşılaştırılması

Bağımsız Değişkenler	X²	SD	P
Cinsiyet	,010	1	,657
			> 0,05
Yerleşim Yeri	,220	4	,722
			> 0,05
Ekonomik Durum	,780	7	,285
			> 0,05

Katılımcıların cinsiyet, yerleşim yeri ve ekonomik durumlarına göre Sorumluluk Envanterinin Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı alt boyutlarından aldıkları puanlar Kruskal Wallis testi ile ölçülmüştür. Yaptığımız analiz sonuçlarına göre katılımcıların cinsiyet, yerleşim yeri ve ekonomik durumlarına göre Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Bu durum araştırmaya katılanların tamamının Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı puanlarının yüksek oluşuyla açıklanabilir. Burada üzerinde durulması gereken araştırmaya katılanların tamamında Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı puanlarının yüksek oluşunun nedeni nedir sorusu olabilir. Örneklem grubu dikkate alındığında grubun belirgin iki özelliği dini eğitimi almaları ve üniversite öğrencileri oluşlarıdır.

Örneklem grubunun üniversite öğrencileri olmalarından dolayı eğitilmiş kişiler oldukları dolayısıyla sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışını eğitim yoluyla kazandıkları düşünülebilir. Tellioglu tarafından ilk yetişkinlik dönemindeki kişiler üzerinde yapılan araştırmada Sorumluluk Duygusu puanlarının en yüksek olduğu kişilerin okuryazar olmayanlar olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra bu grubu lise mezunları ve üçüncü sırada ise üniversite mezunları izlemiştir. Sorumluluk Davranışı puanlarının da en yüksek okuryazar olmayan kişilerde olduğu bunu ikinci sırada

üniversite mezunlarının izlediği tespit edilmiştir.¹ Ercan tarafından öğretmenler üzerinde yapılan çalışmada ise öğretmenlerin eğitim düzeyleri arttıkça sosyal sorumluluk algılarının da istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.² Dolayısıyla literatürde eğitim durumu ile Sorumluluk Duygusu ve Sorumluluk Davranışı arasındaki ilişkinin üniversite mezunları lehinde anlamlı olduğuyla ilgili kesin bir bulguya rastlanmamaktadır.

Örnekleme grubumuzun diğer özelliği ise yüksek din eğitimi veren İlahiyat Fakültesi öğrencileri oluşudur. İslam dini mensuplarına gerek bireysel gerekse toplumsal hayatın her alanında sorumluluklar yükleyen, “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” anlayış ve inancına sahip bir dindir. Kur’an-ı Kerim’de İsrâ Suresi 15. Ayet-i Kerîme’de “*Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapmışsa kendi aleyhine sapmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz*” buyrulurken insanların davranışlarındaki bireysel sorumluluğa işaret buyururken Fecr Suresi 17-20. Ayet-i Kerîme’lerde “*Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz.*” buyurarak toplum içinde yaşayan bireyler olarak birbirimize karşı olan sorumluluğumuza dikkat çekmektedir.

Ayrıca sorumluluk, vefalı olmak yani sözünde durmak ile de ilişkilidir. “*Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü verilen söz sorumluluk doğurur.*” (İsrâ, 17/34) ayeti vefalı olmanın sorumluluğu gerektiren bir durum olduğunu açıklamaktadır.³ Dolayısıyla yüksek düzeyde din eğitimi alan bireylerin her türlü sorumluluk bilincine sahip olması beklenir ve araştırma sonuçları da böyle bir eğitim alan kişilerin beklenen sonucu verdiğini göstermektedir.

Yapılmış olan diğer bazı çalışmalardaki cinsiyet, yerleşim yeri ve ekonomik durum ile ilgili sonuçları karşılaştırmak gerekirse şunları söyleye biliriz;

¹ Betül Tellioğlu, *İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi* (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ondokuz Mayıs Üni. Sos. Bil. Enst., Samsun 2015, s. 36.

² Başak Ercan, “Ortaöğretim Öğretmenlerinin Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Uygulamaları-Antalya Örneği” (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi) Akdeniz Üni. Sos. Bil. Enst., Antalya 2009, s. 96.

³ Hüseyin İbrahim Yeğin, *Üniversite Gençliğinde Vefa Duygusu*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015, s. 60.

Cinsiyet ve Sorumluluk İlişkisi

Literatürde cinsiyet ile sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı arasındaki anlamlı bir ilişki bulunduğu kadar bulunmadığına dair veriler de mevcuttur. Anlamlı ilişki bulunan çalışmalarda bu durum kültürün bir tezahürü olarak kız çocuklarının daha çok iş birliğine dayalı erkek çocukların ise rekabete dayalı bir sosyalleşme sürecinin bir sonucu olarak yorumlanmaktadır. Anlamlı ilişkiye rastlanılmayan çalışmalarda ise bu durum kültürel farklılaşmanın bir sonucu olarak kız ve erkek çocukların eşit şartlarda yetiştirilmesinin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Örneğin İslam inancına göre kadın ve erkeğin belli durumlarda kendine has sorumlulukları olmakla birlikte genel anlamda sosyal sorumluluk vb. durumlarda sorumluluk cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin kadın erkek herkese yüklenilmiştir.

Cinsiyet değişkeni açısından baktığımızda; Özen'in 8. Sınıf öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışmada sorumluluk ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.¹

Tellioğlu'nun² çalışmada cinsiyet ile sorumluluk arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Kocabaş'ın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada da sosyal sorumluluğa ilişkin genel yargılar ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.³

Aladağ'ın ilkokul 5. Sınıf öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışmada da sorumluluk ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.⁴

Cinsiyet bağımsız değişkeni ile sorumluluk arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu çalışmalar ise şu şekildedir; Şahan'ın çalışmada 5. Sınıftaki kız öğrencilerin yasal ve sosyal boyutta, 8. Sınıftaki kız

¹ Yener Özen, "İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üni. Sos. Bil. Enst., Erzurum, 2009, s. 173.

² Tellioğlu, "İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi", s. 31.

³ İsmail Kocabaş, "Üniversite Öğrencilerinin Gözünde Sosyal Sorumluluk İmajı: Selçuk Üniversitesi Örneği", (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst., Konya, 2014, s. 127.

⁴ Soner Aladağ, "İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Eğt. Bil. Enst., Ankara, 2009, s. 86-87.

öğrencilerin ise dini, sosyal ve ortak sorumluluk boyutlarında erkek öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları görülmüştür.¹

Yontar'ın çalışmasında da ilkokul 4. ve 5. Sınıf kız öğrencilerin sorumluluk düzeylerinin erkek öğrencilerinin sorumluluk düzeylerinden anlamlı derecede yüksek çıktığı tespit edilmiştir.²

Şahan tarafından yapılan çalışmada da okul öncesi öğretmenlerin, çocukların sorumluluk düzeyleriyle ilgili görüşleri ile cinsiyet açısından anlamlı bir fark görülmemiştir.³

E. Şahan tarafından 5. ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada ise genel ortalamada kız öğrencilerin lehine cinsiyet ile sorumluluk kazanımlarının gerçekleştirilmesi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir.⁴

Abdi Golzer tarafından ilköğretim 5. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada da kız öğrencilerin sorumluluk düzeyinin erkek öğrencilerinkinden anlamlı bir biçimde yüksek çıktığı tespit edilmiştir.⁵

Yurt dışında yapılmış olan şu çalışmalarda da kızların sorumluluk düzeylerinin erkeklerinkinden yüksek olduğu bulunmuştur; Schopler ve Baterson (1965), Berkowitz ve Luttermann (1968), Cunningham ve Berberian (1976), Lian-Hwang (1986), Hamilton ve Fenzel (1988), Fite, Ford ve Wentzel (1989), Keith, Schlabcah ve Thompson (1990), Hampel, Boldero ve Holdsworth (1996), Damiani (1999), Kurt (2001)⁶

---

¹ Enver Şahan, “İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri”, (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ahi Evran Üni. Sos. Bil. Enst., Kırşehir, 2011, s. 113.

² Alper Yontar, “Sosyal Bilgiler Programında Kazandırılması Hedeflenen Sorumluluk Değeri ve Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Eğit. Bil. Enst., Ankara, 2013. s. 99.

³ Büşra Şahan, “Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Öğrencilerin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Sos. Bil. Enst., Çanakkale, 2011, s. 61.

⁴ Enver Şahan, “İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri” (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ahi Evran Üni. Sos. Bil. Enst., Kırşehir, 2011, s. 115-114.

⁵ Farida Abdi Golzar, “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet, Denetim Odağı ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi), Hacettepe Üni. Sos. Bil. Enst., Ankara, 2006, s. 65.

⁶ Farida Abdi Golzar, “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet, Denetim Odağı ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi” s. 33.

Ekonomik Durum ve Sorumluluk İlişkisi:

Çalışmamızda ekonomik durum değişkeni ile sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu durum literatürdeki bazı çalışmalarla uygunluk arz etmektedir. Bu çalışmaların bazılarını şu şekilde belirtebiliriz;

Özen'in 8. Sınıf öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışmada sorumluluk ile ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca Semim (1979, s. 28) ve Saylağ (2001, s. 70,75)'in çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.¹

Yontar'ın ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışmasında da sosyoekonomik düzey değişkeni ile öğrencilerin sorumluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.²

E.Şahan tarafından yapılan 5. ve 8. sınıf öğrencileri üzerine yapılan çalışmada ise genel ortalamaya bakıldığında ailelerinin aylık ortalama gelirleri 500-3000 TL (orta ve üst ekonomik düzeyde) olan öğrenciler aylık geliri 0-500 TL (alt ekonomik düzey) arasında olan öğrenci grubuna göre daha sorumlu oldukları görülmektedir.³

Yerleşim Yeri ve Sorumluluk İlişkisi:

Çalışmamızda örneklem grubunun hayatının büyük çoğunluğunu geçirmiş olduğu yerleşim yeri değişkeni ile sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu bulgu literatürdeki bazı çalışmalarla paralellik arz etmektedir.

Sonuç

Çalışmamızın sonucunda;

1- Kız ve erkek öğrenciler arasında sorumluluk duygusu ve davranışı bakımından bir farklılık bulunmamaktadır.

2- Yaşamın çoğunun geçirilmiş olduğu yerleşim birimi ile öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark yoktur.

3- Ailenin ekonomik düzeyi ile öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı düzeyleri arasında fark yoktur.

¹ Yener Özen, "İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi", s. 186-188.

² Yontar, "Sosyal Bilgiler Programında Kazandırılması Hedeflenen Sorumluluk Değeri ve Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", s. 101.

³ Enver Şahan, "İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimi Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri", s. 125.

Şeklindeki denencelerimizin doğrulandığı görülmektedir. Araştırmamızda örneklem grubumuzun tamamının sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneklem grubumuz açısından cinsiyet, yaşamın çoğunluğunun geçirilmiş olduğu yerleşim birimi ve ailenin ekonomik düzeyi değişkenlerinin sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı üzerinde etkili olmayışını genelde örneklem grubumuzun üniversite eğitimi alan bireylerden oluşması, özelde ise yüksek düzeyde din eğitimi verilen ilahiyat fakültesinde okuyan bireyler olmasına bağlayabiliriz. Dolayısıyla sonuçların örneklem grubunun almış oldukları formasyona uygun olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aladağ, Soner, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Eğt. Bil. Enst., Ankara, 2009.
- Atkinson, Rita, Atkinson, Richard, *Psikolojiye Giriş*, çev.; Yavuz Alogan, Arkadaş Yay., Ankara 1999.
- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, 11. Bsk., İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.
- Betül Tellioglu, *İlk Yetişkinlik Döneminde Sorumluluk ve Dindarlık İlişkisi* (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ondokuz Mayıs Üni. Sos. Bil. Enst., Samsun 2015.
- Cüceloğlu, Doğan, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
- , *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 27. Baskı, Sistem Yay., İstanbul, 1998.
- Dodurgalı, Abdurrahman, “Çocukta Sorumluluk Bilincinin Önemi ve Ailede Kazandırılması”, *Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları*, İstanbul, 2010.
- Ercan, Başak, “Ortaöğretim Öğretmenlerinin Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Uygulamaları-Antalya Örneği” (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi) Akdeniz Üni. Sos. Bil. Enst., Antalya 2009.
- Foulquie, Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, çev.; Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994.
- Geçtan, Engin, “Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri”, *Ankara Üni. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.: 7, Sayı: 1, 1974.
- Golzar, Farida Abdi, “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet, Denetim Odağı ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Hacettepe Üni. Sos. Bil. Enst., Ankara, 2006.

Humphreys, Tony, *Disiplin Nedir? Ne Değildir?*, çev.; Berat Çelik, Epsilon Yay., 1999.

Kaner, Sema, “Kontrol Kuramı (Control Theory) ve Gerçeklik Terapisi (Reality Therapy)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c., 26, sayı: 2, Yıl: 1993.

Kocabaş, İsmail, “Üniversite Öğrencilerinin Gözünde Sosyal Sorumluluk İmajı: Selçuk Üniversitesi Örneği”, (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst., Konya, 2014.

Kunter (Balcı), Zeynep, “Geşalt Terapisi”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 1995, Sayı, 7.

Nelsen, Jane, Lott, Lynn, Glenn, Stephen, *Sınıfta Pozitif Disiplin*, çev.; M. Koyuncu, Hayat Yay., İstanbul, 2001.

Özen, Yener, *Yarına Kalmak Adına Sorumluluk Eğitimi*, Nobel Yay., Ankara, 2001.

-----, Gülaçtı, Fikret, Çıkılı, Yahya, “İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İç-Denetimsel Sorumluluk ile Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, c., 4, sayı: 2, Yıl: 2002.

-----, “Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliliği”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 7, Yıl: 2013.

-----, “İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üni. Sos. Bil. Enst., Erzurum, 2009.

Russel, J., “Sartre, Therapy And Expanding The Concept Of Responsibility”, *American Journal of Psychoanalysis*, Sayı: 38, Yıl: 1978.

Sürücü, Özlem, “Çocuklarda Otokontrol ve Sorumluluk Bilinci”, *Çocuk Çocuk Dergisi, Aylık Anne Baba ve Eğitimci Dergisi*, Kök Yay., Ankara, 2007.

Şahan, Büşra, “Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Öğrencilerin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üni. Sos. Bil. Enst., Çanakkale, 2011.

Şahan, Enver, “İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri” (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Ahi Evran Üni. Sos. Bil. Enst., Kırşehir, 2011.

Topses, Gürsen, “Davranışçı ve Varoluşçu-Humanistik Psikolojik Danışma Kuramlarının Ayırteci ve Örtüşen Nitelikleri”, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, c. 1, Sayı: 3, Yıl: 2012.

Yalçın, İlhan, Voltan-Acar, Nilüfer, “Candan Erçetin’in Seslendirdiği Şarkıların Gestalt Terapi Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2006.

Yalom, Irvin D., *Existential Psychotherapy*, BasicBooks, USA, 1980.

Yeğin, Hüseyin İ., *Üniversite Gençliğinde Vefa Duygusu*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015.

Yeşilyaprak, Binnur, *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Nobel Yay., Ankara, 2008.

Yontar, Alper, “Sosyal Bilgiler Programında Kazandırılması Hedeflenen Sorumluluk Değeri ve Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üni. Eğit. Bil. Enst., Ankara, 2013.